

ERKEN 20. YÜZYIL ÇORUM EVLERİNDE BANYO TEKNOLOJİSİ

Ömer İskender TULUK

Alındı: 29.04.2009; **Son Metin:** 20.05.2010

Anahtar Sözcükler: banyo kültürü; banyo teknolojisi; Çorum evleri; hamamlar; gusülhane.

1. Çorum'a ilişkin tüm araştırmalarımda olduğu gibi bu çalışmamın da her aşamasına büyük bir heyecanla katkı veren babam eğitimci ve metal sanatçısı Hasan Tuluk'a minnettarlığım sonsuz.

Osmanlı döneminde, özellikle 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılda hayır eserlerine vakfedilmek üzere çok sayıda çarşı hamamı inşa edildiği bilinir. Bunun yanında büyük şehirlerde konak ve yalılarda, taşrada ise âyan konaklarında asıl binadan ayrı olarak küçük çapta özel hamamlar da inşa edilmiştir. Daha küçük evlerde ise yıkanma eylemi "gusülhane" denen, odalarda özel olarak tasarlanmış kapaklı gömme dolap içlerinde gerçekleştirilmiştir. Basit, ancak oldukça işlevsel bir mimari düzenleme gösteren bu gusülhanelerin 20. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş bazı Çorum konak ve evlerindeki örnekleri ise sıra dışı bir su ısıtma sisteminin varlığını ortaya koymaktadır.

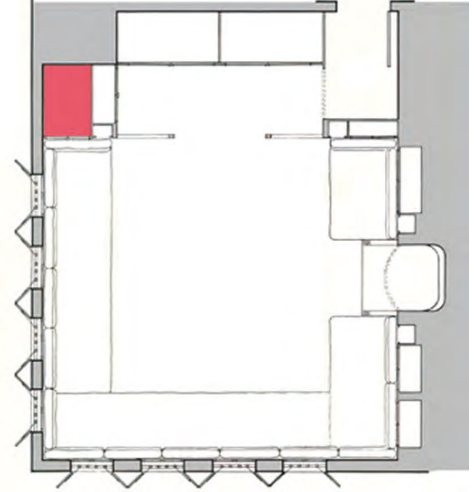
Literatürde, Anadolu'nun farklı bölgelerindeki geleneksel konutları konu edinen hiçbir çalışmada, banyo yapmak için kullanılacak suyun gusülhanelerde ısıtıldığı bir düzeneğe rastlanmamıştır. Pek çok örnekte suyun başka bir yerde ısıtılarak buraya taşındığı anlaşılmaktadır. Erken 20. yüzyılın Çorum evi örneklerinde görülen suyu ısıtma ve kullanım sistemi ise, çarşı hamamlarında külhana benzer bir düzeneğin küçük ölçekte tekrarlandığı bir sisteme dayanmaktadır. Bu örneklerde su ısıtma sistemi, duvar içerisine yerleştirilmiş küçük bakır bir kazanın alttan ısıtılmasına olanak sağlayan bir düzenekten ibarettir. Bakır kazanın altında yer alan ve içerisinde ateş yakılarak kazandaki suyu ısıtan haznenin girişi bazı örneklerde gusülhane içinde, bazılarında ise bitişiğindeki odanın ocaklığında yer alabilmektedir.

GİRİŞ

Yıkanmanın hemen bütün din ve kültürlerde maddi-bedeni bir temizlik olmasının yanı sıra manevi-sembolik arınma anlamı da taşıdığı, bu nedenle oldukça eskiye dayanan yaygın bir gelenek olduğu bilinir (Yaşaroğlu, 1997, 433)(1). Asurluların Fırat'ı, Mısırlıların Nil'i, Hintlilerin Ganj'ı kutsal sayan inançları ve yılda bir kez bu sulara yıkanarak günahlarından arınma istekleri sembolik arınma isteğinin tezahürü olarak değerlendirilebilir

Resim 1. Safranbolu Evi'nde gusülhane (Günay, 1998, Resim 136, Çizim 11'den işlenerek).

(Ödekan, 1997, 750). Yıkanmanın sağlıklı yaşamın gereği olduğu düşüncesi yanında, farklı din ve kültürlerde su ile yıkanma ritüelinin taşıdığı bu değer ve gördüğü teşvik, hamam mimarisinin oluşumunda önemli paya sahip olmuştur.

Antik dünyada yıkanma eylemi işlevselliğinin çok ötesinde bir anlam taşır. Özellikle Romalılar için yıkanma aynı zamanda kişisel bir yenilenme ve kökleri derinlere uzanan sosyal ve kültürel bir alışkanlıktır. Ortalama bir Romalı için öğleden sonra halk hamamına gitmenin günlük rutinin bir parçası olduğu, büyük hamam kompleksleri içerisinde konferans salonları, kütüphaneler ve gezinti yerlerinin bulunduğu düşünüldüğünde hamamların Romalılar elinde "kurum"sal bir yapıya büründüğünden söz edilebilir (Yegül, 2006, 15).

İyi gelir getirmeleri nedeniyle Osmanlı döneminde, özellikle 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılda Anadolu ve Balkanlar'da hayır eserlerine vakfedilmek üzere pek çok sayıda çarşı hamamı inşa edildiği bilinir (Büyükdigan, 2003, 617). Roma hamam geleneğinin İslam anlayışına göre uyarlandığı bir kullanım biçimi sergileyen bu hamamlar (Sibley, 2008, 10), Osmanlı kentlerinin önemli sosyal içerikli yapı türleridir. Özellikle büyük şehirlerde konak ve yalılarda, taşrada ise âyan konaklarında asıl binadan ayrı olarak küçük çapta özel hamamlar da inşa edilmiştir (Eyice, 1997, 414). Daha mütevazı geleneksel konutlarda ise yıkanma eylemi "gusülhane" denen, odalarda özel olarak tasarlanmış kapaklı gömme dolap içlerinde gerçekleştirilmiştir (**Resim 1**). Basit, ancak oldukça işlevsel bir mimari düzenleme gösteren gusülhanelerin 20. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş bazı Çorum konak ve evlerindeki örnekleri ise ilginç bir su ısıtma sisteminin varlığını ortaya koymaktadır. Gusülhanelerin bu evlerdeki örnekleri, çarşı hamamlarındaki suyu ısıtma ve kullanma sistemine benzer bir düzeneğin küçük ölçekte tekrarlandığını göstermektedir.

OSMANLI KENTİNDE BANYO KÜLTÜRÜ: HAMAMLAR VE GUSÜLHANELER

Osmanlı kent kurgusu içerisinde çarşı ya da halk hamamları temizlenme işlevini karşılayan herkese açık kamusal banyo mekanlarıdır. Gerek bunlar, gerekse de özel konutlardaki gusülhaneler, İslami yaşam felsefesinin kent ve konut ölçeğindeki mimari düzenleme örneklerini sergilerler.

Gusülhaneler öte yandan, kolektif yıkanma etkinliğinin aksine kişisel ve anlık temizlik gereksinimine hizmet eden özel mekanlar olmuşlardır. Anadolu'da, gayrimüslim ailelerin yaptırdığını tapu kayıtlarından bildiğimiz bazı evlerde de gusülhane bulunması (Asatekin, 2001, 191; Asatekin, 1995, 396), bu mekânın temelde bu pratik gereksinimlerle inşa edilip kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Osmanlı kültürü içerisinde gündelik yaşamın bir parçası olan yıkanma eylemi, 10-15 günlük aralıklarla hamamlarda gerçekleştirilmiştir. Hamamlar, yıkanma gibi temel bir gereksinimi karşılamak için inşa edilmiş olmalarının yanında, Osmanlı kültüründe daha çok törensel bir geleneğin izlerini taşırlar. "Gelin hamamı", "loğusa hamamı", "nişan hamamı", "asker hamamı", "sünnet hamamı" bu geleneği ifade eden kavramlar olarak Osmanlı hamam kültürü terminolojisindeki yerlerini almışlardır (Yılmazkaya, 2002, 25-31). Erkeklerle göre daha sınırlı bir sosyal yaşam sürdüren Osmanlı kadınları için hamam, akrabaları, yakınları ya da komşularıyla gittikleri bir sosyalleşme mekânı olmuştur. Bunun yanında, kadınlara göre daha sınırlı olmak kaydıyla, erkeklerin de toplu hamam sefalara olduğu, özellikle yangın söndürmekle görevli tulumbacıların yangından sonra hamam kapattıkları da bilinmektedir (Eyice, 1997, 431).

Tek hamamlar yanında yaygın olarak çifte hamam biçiminde planlanan Osmanlı hamamlarının en belirgin özelliklerinden birisi, zorunlu durumlar dışında kapılarının hiçbir zaman aynı cadde ve sokağa açılmaması ve kadınlara ait girişin tali yoldan verilmiş olmasıdır. En genel biçimiyle 'camekân' (soyunmalık), 'ılıkılık', 'sıcaklık' ve 'külhan' bölümlerinden oluşan (Büyükdigan, 2003, 617) Osmanlı hamamlarını Eyice (1997, 416-7), 'sıcaklık'ların plan kurgusu bakımından altı farklı gruba ayırmıştır. Sıcaklığı oluşturan halvet düzeni ve örtü sistemindeki farklılaşma Osmanlı hamamlarında gözlenen bu çeşitliliğin temel nedenidir.

Osmanlı hamamları, mimarisi ve plan düzenlemesi bakımından farklılaşmasına karşın, ısıtma sistemi açısından Roma hamamlarına benzer (Eyice, 1997, 416). Suyu ve yapıyı ısıtma, sıcaklığa bitişik 'külhan' bölümünde yakılan ateşle sağlanır. Bu bölümde, sıcaklığın bir duvarı boyunca uzanan su deposunun zeminine gömülü bakır kazanlarda su ısıtılır, sıcak hava ve duman döşeme altında 'cehennem' denilen özel galerilerde dolaştırılır, duvar içlerinde 'tüteklik' denilen bacalardan geçirilip dışarı atılır (Ödekan, 1997, 752; Arseven, 1971, 524).

Saray, konak ve yalı hamamları ise tek bir kitle içine toplanmış, her biri birkaç metrekarelik hacimlerden oluşmaktadır. 18.-19. yüzyıl örneklerinin genellikle tuğladan inşa edildiği bu hamamların (Eyice, 1997, 421) tek hacimden oluşanları yanında, çarşı hamamlarında olduğu gibi camekân, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden meydana gelenleri de vardır. Bazı örneklerde filgözü pencereler dışında lamba koymak için düşünülmüş nişlerin de kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu'daki daha alçakgönüllü geleneksel evlerde banyo mekânları ise, hemen her odada dolap içlerine gizlenmiş gusülhanelerden oluşur. Akan sudan ziyade daha çok ibrik, kazan gibi geleneksel malzemelerle su buraya taşınır (Faroqhi, 1992, 1155). Hamam tası, güğüm gibi kap-kacaklar bu bölümlerde kullanılan yıkanma aksesuarlarıdır. Atık su çoğunlukla bu bölümde yer alan bir tahliye deliğiyle dışarı atılır. Anadolu'da, gusülhanelerin kullanılmadıkları durumlarda üzerleri bir kapakla örtülerek yüklüğe dönüştürüldüğü örnekler vardır. Bazı büyük âyan

konaklarında konak hamamıyla birlikte odalarda gusülhanelerin de yer aldığı örnekler dikkat çekicidir.

Gusülhanelerin, Bitlis ve Avanos evlerinde olduğu gibi odaların bir kenarında hafif yerden yükseltilmiş, etrafı genellikle perdeyle kapalı ve “çol” olarak isimlendirilmiş daha basit örnekleri vardır. Divriği evlerinde, yüklüklerde gusülhane olarak ayrılan bölümün altının saltaşı ile döşenmiş olduğu, bazı örneklerde uygun bir yerine sıcak su küpü yerleştirildiği görülmektedir. Bu evlerde hamam için gerekli suyun çevrede açılmış kuyudan bir dolap aracılığıyla sağlandığı da bilinmektedir (Sakaoğlu, 1978, 44). Erzurum evlerinde ise ya yüklüklerin bir bölümü olarak, ya odanın zemininde ayrılmış, kullanılmadığı zaman üzeri kapakla kapatılan bir bölüm olarak (çol) ya da makatların ucunda konumlandırıldıkları görülmektedir (Karpuz, 1984, 31).

Anadolu'daki geleneksel konut örneklerinde, banyo için kullanılacak suyun gusülhanelerde ısıtıldığı bir düzeneğe rastlanmamıştır. Su olasılıkla başka bir yerde ısıtılır, soğuk suyla burada karıştırılarak kullanıma uygun hale getirilirdi. Erken 20. yüzyıl Çorum konak ve evlerindeki bazı gusülhaneler ise özellikle suyu ısıtma ve kullanmaya yönelik ilginç çözümleriyle dikkati çekerler. Literatürde, Anadolu'nun farklı bölgelerindeki geleneksel konutları konu edinen hiçbir çalışmada, gömme dolap düzenindeki gusülhanelerde bir ısıtma sistemine rastlanmamakla birlikte, geniş bir coğrafyaya dağılan pek çok gusülhane örneğinin olduğu da bilinmektedir. Öte yanda yayımlanmış pek çok örnekte, suyun başka bir yerde ısıtılarak buraya taşındığı görülmektedir. Erken 20. yüzyıl Çorum evi örneklerinde görülen ısıtma ve kullanım sistemi ise, çarşı hamamlarındaki külhana benzer bir düzeneğin küçük ölçekte tekrarlandığı bir sisteme dayanmaktadır.

GUSÜLHANELER: KONUT İÇİ MEKÂNSAL DAĞILIM

Günümüze ulaşabilmiş geleneksel Çorum evleri, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinin izlerini taşırlar. Taş, ahşap, toprak, zemin tuğlası ve alaturka çatı kiremidinden meydana gelen, zemin kat subasman seviyesine kadar çoğunlukla moloz taş örgülü, katlarda ise hımsız tekniğinin uygulandığı bu evler, plan şeması olarak Anadolu konut geleneğindeki iç sofalı plan şemasını tekrarlar. Genellikle iki katlı olan bu evlerin haremlik-selamlık anlayışıyla biçimlendirildiği örneklere de rastlanmaktadır (Tuluk, 2006, 224).

Çoğunlukla sokak kenarlarına dizilen Çorum evlerinde yaşam evin avlusundan kopuk değildir. Ev halkının günlük yaşamı bahçeyle ilişkilendirilmiş bu mekânlarda geçer. Evlerin yönünü kıvrımlı sokağın biçimi belirler. Genellikle evlerin iki cephesi vardır. Bu iki cepheden birisi mutlaka bahçeye, ötekisi ise sokağa bakar. Diğer cepheler ise çoğunlukla sağırdır (Tuluk, 2006, 225).

Erken 20. yüzyıl Çorum evlerinde yüklükleri, gusülhaneleri, sedirleri ve ocaklıklarıyla odalar Anadolu konut geleneğinin genel mekân örgütlenmesini sergilerler. Her oda kendi başına birer yaşama birimidir. Diğer odalara göre gerek konum olarak gerekse de mekân zenginliği bakımından daha özenli başodaların yer aldığı örneklere de sıkça rastlanır. Odaların en karakteristik ve neredeyse hiç değişmeyen öğeleri, bir ya da iki duvar yüzeyine yerleştirilmiş kapaklı gömme dolaplar ile yalnız bir duvarda gömme dolaplar arasına sıkıştırılmış ocaklıklardır. Kapaklı gömme dolaplardan birisi ise çoğunlukla gusülhane olarak düzenlenmiştir.

2. Modernleşmeyle gelen yeni banyo düzeni için şu yayına bakılabilir: Cengizkan (2002).

Günümüze ulaşabilmiş Çorum evlerinin önemli bir kısmı değişen mülkiyet profili, fiziksel yıpranma, çağdaş yaşam biçim ve gereksinimleri gibi nedenlerle yoğun bozulma ve tahribata uğramıştır. Dışarıdan merdiven ekleyerek katların bağımsız kullanımının sağlanmasına yönelik müdahale en yaygın olanıdır. Odalarda gömme dolapların ve ocaklıkların kaldırılarak yeni kullanım biçimine uydurulması, odanın bir kenarına banyo ya da tuvalet eklenmesi yine yaygın görülen müdahalelerdendir (2). Bunun yanında sıkça rastlanırsa da sofanın bir bölümünün kapatılarak odaya dönüştürüldüğü örneklerle de karşılaşmaktadır.

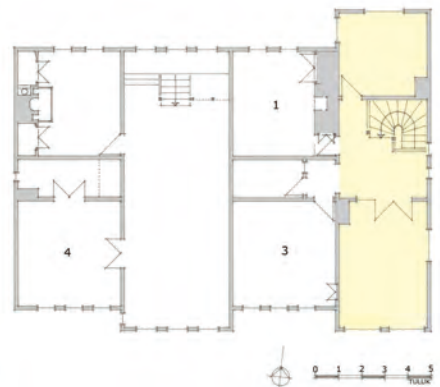
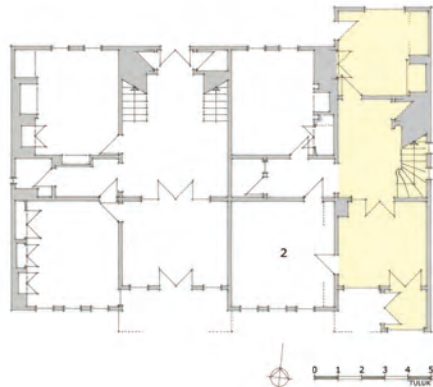
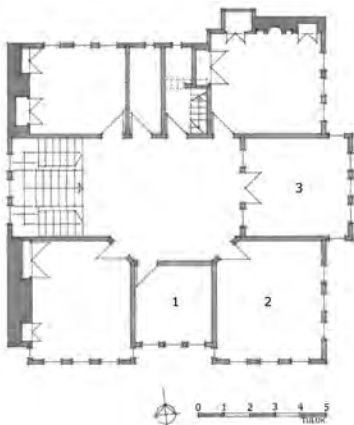
Bu yazıda söz konusu edilen araştırma 12 Çorum ev ve konağını kapsamaktadır. Bunlar Abacı Evi, Ağıcı Evi, Abbasoğulları (Aykaç) Konağı, Bilaller Konağı, Geyikli Ev, Hanoğulları Konağı, Karabek Evi, Kavukçular Konağı, Şeyh Hacı Faik Efendi Evi, Üçüz Ev, Velipaşa Konağı ve Yalçınlar Konağı'dır. Bu evler arasında özgün durumunu nispeten daha iyi koruyan üst kat oda düzenleri dikkate alındığında, Çorum evlerinde gömme dolap/ocaklık düzeninin, Karabek Evi ile Abbasoğulları, Bilaller ve Velipaşa Konağı dışındaki tüm örneklerde odaların değişmez birimleri oldukları dikkat çekicidir. Bu ev ve konakların bazı odalarında ise, sonradan yapılmış müdahalelerle bozulmuş oda düzenleri bir kenara bırakılırsa, gömme dolap/ocaklık düzeninin ve dolayısıyla gusülhanelerin görülmemesi çeşitli nedenlere bağlanabilir.

Abbasoğulları Konağı'nda sonradan kapatılarak bağımsız odaya dönüştürüldüğünü bildiğimiz güney kanadındaki küçük oda [1] bir kenara bırakılırsa, güney-doğudaki odanın [2] yazlık oda olarak kullanılmış olduğu neredeyse kesindir. Sofanın doğu ucunda yer alan oda [3] ise, çift kanatlı kapı ve sofaya açılan her iki yandaki pencere düzeniyle bağımsız bir odadan çok sofanın işlevsel sürekliliğini devam ettiren bir düzenleme olarak yorumlanabilir (**Resim 2**).

Bilaller Konağı kapsamlı bir müdahalenin izlerini taşır. Konağa, inşasından bir süre sonra doğu bitişiğine, vârislerinin hizmetçiler için olduğunu belirttikleri bir ek yapılmıştır. Merkezinde döner bir merdivenin yer aldığı ve bunun her iki kanadına birer odanın yerleştirildiği kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen kitlenin, sonradan konağın doğu kanadındaki odalarla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Bu ilişki, bu odaların konağın orta sofasına açılan kapılarının kapatılarak sonradan eklenen birime açılmalarıyla sağlanmıştır. Dolayısıyla, üst katın kuzey-doğusunda bulunan odanın [1] gömme dolaplarından birisi iptal edilerek yerine kapı açılmıştır. Zemin katın güney-doğusunda yer alan odanın [2] doğu duvar yüzeyinde yer alan gömme dolap düzeni kaldırılarak hem ara

Resim 2. Abbasoğulları (Aykaç) Konağı üst kat planı (Rölöve: Ö.İ. Tuluk).

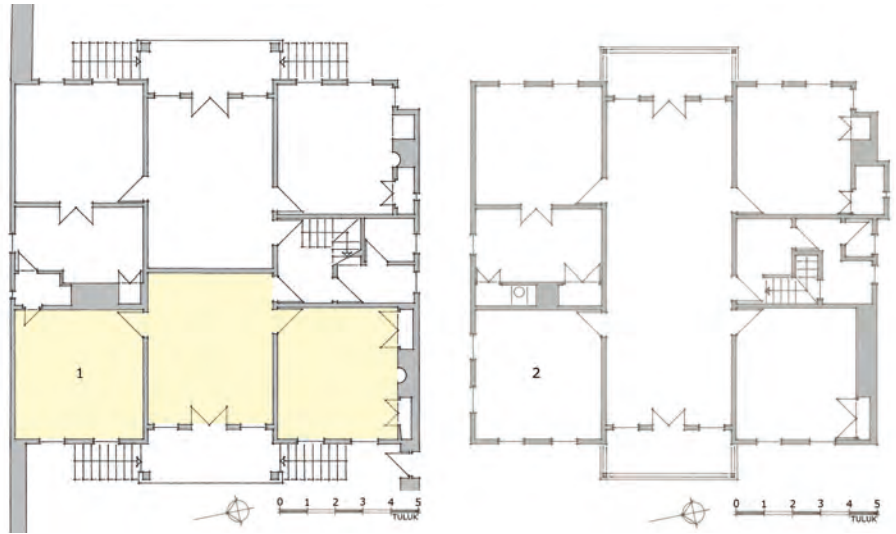
Resim 3. Bilaller Konağı zemin ve üst kat planları (Rölöve: Ö.İ. Tuluk).

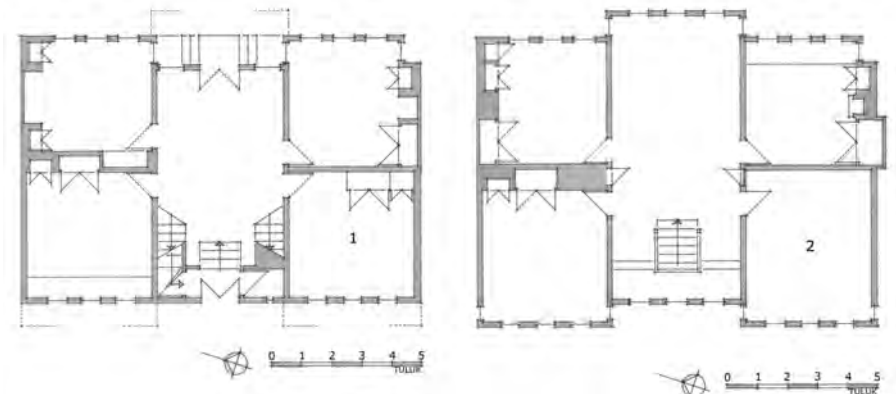
hole, hem de bitişiğindeki odaya kapılar açılmıştır. Bunun gibi üst katın güney-doğusunda yer alan odanın da [3], simetrisinde yer alan odadakine benzer olduğu duvar izlerinden anlaşılabilir, çift kanatlı kapı boşluğu kapatılarak bitişiğinde yer alan ara hole bakan yüzeyine açılmıştır. Konağın güney-batı kanadındaki odada [4] yer alan çift kanatlı görkemli banyo kapısının, bu odadan sökülerek buraya takıldığı anlaşılmaktadır (**Resim 3**).

Bu konağın üst kat güney kanadında yer alan karşılıklı iki oda [3 ve 4], biçimlenmeleri nedeniyle diğer örneklerden ayrılırlar. Bu odalarda gömme dolap/ocaklık düzeninin görülmemesi, yazlık oda olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak asıl farklılık, özellikle güney-batı köşesinde yer alan odaya [4] açılan ve geç dönemde banyo olarak kullanıldığına ilişkin izlerin yer aldığı bölümdür. Özgün durumunda gömme dolaplı ve ocaklıklı olduğu, ancak sonradan iptal edilerek geniş bir banyoya dönüştürülmüş olabileceği de akla gelmektedir. Burada yer alan çift kanatlı kapının güney-doğudaki odadan [3] sökülerek buraya takılmış olması ise bu ihtimali güçlendirmektedir (**Resim 3**).

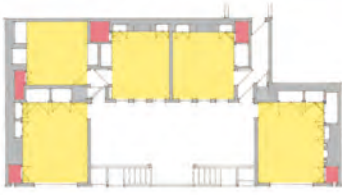

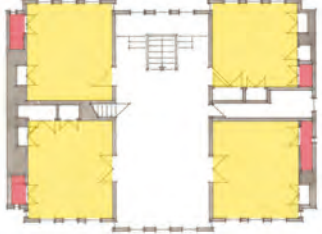

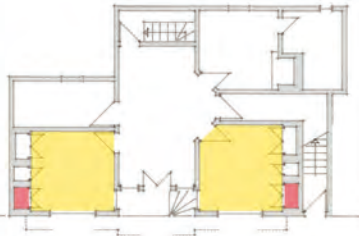
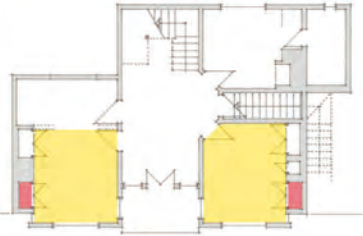

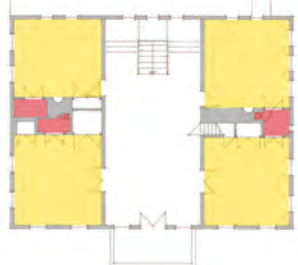
Benzer biçimde **Velipaşa Konağı**'nın zemin ve üst katında, kuzey-batı köşesinde yer alan odalar [1 ve 2] ile **Karabek Evi**'nin yine zemin ve üst katında, güney-batı köşesinde yer alan odalarda [1 ve 2] da gömme dolap/ocaklık düzeninin olmaması yazlık oda olarak kullanıldıklarını düşündürmektedir (**Resim 4, 5**). Haremlik-selamlık planlama anlayışının

Resim 4. Velipaşa Konağı zemin ve üst kat planları (Rölöve: Ö.İ. Tuluk).

Resim 5. Karabek Evi zemin ve üst kat planları (Rölöve: Ö.İ. Tuluk).

		Zemin kat	Üst kat
ABACI EVİ			
AĞICI EVİ			
ABBASOĞULLARI (AYKAÇ) Konağı			
BİLALLER Konağı			
GEYİKLİ EV			
HANOĞULLARI Konağı			

Tablo 1. Gusülhanelerin mekânsal dağılımları.

		Zemin kat	Üst kat
KARABEK Evi			
KAVUKÇULAR Konağı			
ŞEYH HACI FAİK EFENDİ Evi			
ÜÇÜZ Ev			
VELİPAŞA Konağı			
YALÇINLAR Konağı			

Tablo 2. Gusülhanelerin mekânsal dağılımları.

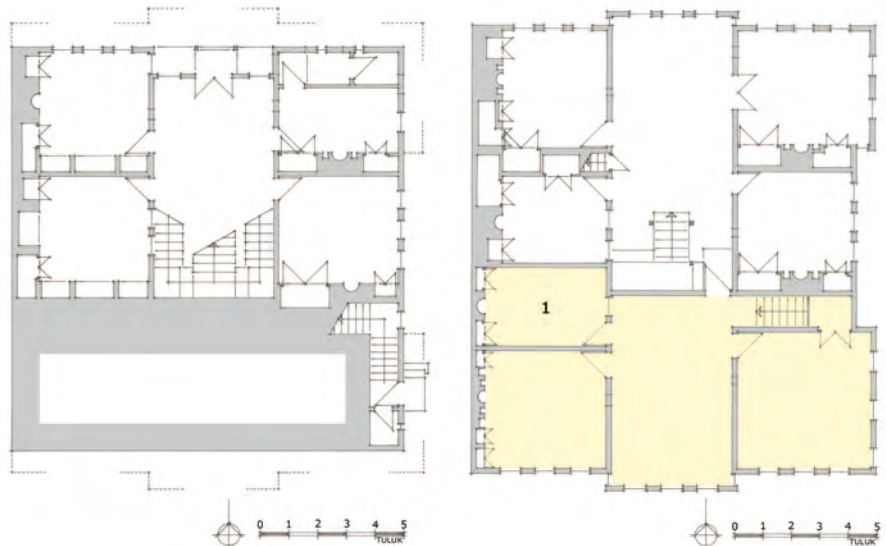
görüldüğü **Velipaşa Konağı**'nda zemin kat kuzey-batı köşede yer alan odanın [1] selamlık bölümünün yazlık odası olduğunu belirtmekte yarar vardır. Duvarda yer alan ve yandaki odanın hamamlığına açılan kapak ile **Karabek Evi** zemin kat güney-batı köşesindeki odada [1] dikkati çeken dolap ise bulduklara yerlere sonradan eklenmişlerdir.

Öte yandan inceleme kapsamına alınmış söz konusu Çorum evleri dikkate alındığında, gusülhanelerin gömme dolap düzenli odaların tümünde bulunmadığı da söylenebilir. Yapılan müdahalelerle özgün düzenini yitirmiş örnekler ile çeşitli nedenlerle gömme dolap düzenlerinde yeterli inceleme yapılamamış olanlar bir kenara bırakılırsa, sözü edilen bazı odalarda gusülhane bulunmaması bazı gerekçelerle açıklanabilir. Buna göre, içerisinde gömme dolap düzeni olup da gusülhane bulunmayan örnekler incelendiğinde, bunların çoğunluğunun haremlik-selamlık planlama anlayışının gözlemlendiği konutların selamlık bölümlerindeki odalar oldukları görülmektedir. Kalan kısmını ise, içerisinde geniş ocakların yer aldığı, zeminleri pişmiş tuğla döşeli, mutfak olarak kullanılan odalar oluşturmaktadır (**Tablo 1, 2**).

Nitekim **Abbasoğulları Konağı**'nın zemin kat güney-batısında yer alan oda [1] selamlık, kuzey batısındaki [2] ise mutfak olarak kullanılmıştır (**Resim 2**). **Bilaller Konağı**'nda ise yine zemin katın güneyinde yer alan her iki oda [1 ve 2] da selamlık bölümüne hizmet etmektedir. Güney-batısındaki odanın [2] gömme dolap izleri gusülhane yerleştirilemeyecek bir derinliğe sahiptir. Aynı katın kuzey-batısında yer alan oda [3] ise mutfaktır (**Resim 3**).

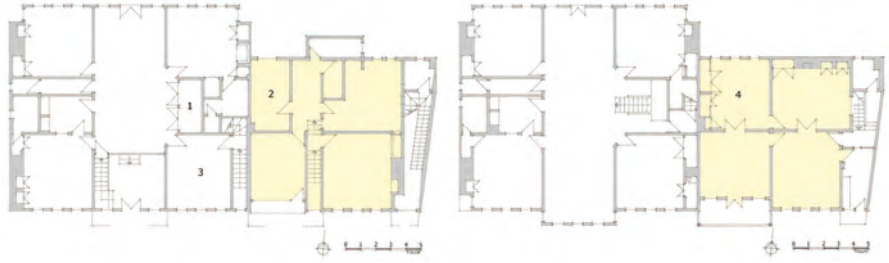
Karabek Evi'nin zemin kat kuzey-doğu köşesinde yer alan oda [1] da yine mutfak olarak kullanılmıştır (**Resim 5**). Haremlik-selamlık planlama anlayışının belirgin biçimde uygulandığı Kavukçular Konağı'nda, selamlık bölümünün hiçbir odasında gusülhaneye rastlanmamıştır. Burada da selamlık bölümünün batı kanadında yer alan oda mutfaktır [1] (**Resim 6**).

Yalçınlar Konağı'nda da gömme dolaplı odalarda gusülhanelerin görülmediği mekan selamlık bölümüdür (**Resim 7**). **Velipaşa Konağı**, güney-batı köşesinde yer alan ve içerisinde gusülhanenin bulunmadığı gömme dolaplı-ocaklıklı oda [1] da yine selamlık bölümüne hizmet eden odalardan birisidir (**Resim 4**).

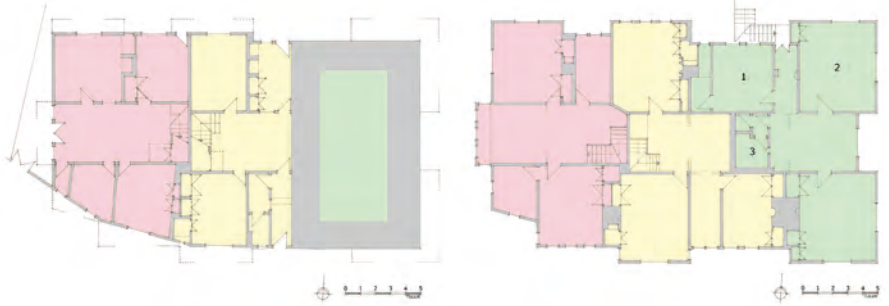

Resim 6. Kavukçular Konağı zemin ve üst kat planları (Rölöve: Ö.İ. Tuluk).

Resim 7. Yalçınlar Konağı zemin ve üst kat planları (Rölové: Ö.İ. Tuluk).

Resim 8. Üçüz Ev zemin ve üst kat planları (Rölové: Ö.İ. Tuluk).

Ancak, selamlık odaları ve mutfaklar dışında, gusülhanelerin görülmediği ve kullanılmama nedeninin ise sağlam bir gerekçeye dayandırılmadığı örnekler de vardır. **Abbasoğulları Konağı**, üst kat güney-batı köşesinde yer alan oda [3] bunlardan birisidir. Zemin kat selamlık odalarından birisinin [1] üzerine gelen bu odada gusülhane yer almamasının akla gelen tek mantıklı nedeni atık su tesisatıyla açıklanabilir. Alt katında yer alan odada da gömme dolap olmasına karşın gusülhane bulunmamaktadır. Benzer biçimde, yine üst kat kuzey-batı köşesinde yer alan odada [4] da gusülhane yoktur ve zemin katta bu oda mutfağın [2] üzerinde yer almaktadır (**Resim 2**).

Velipaşa Konağı, üst kat güney-batı köşesinde yer alan oda da [2] **Abbasoğulları Konağı**'ndaki gibi zemin katta selamlık odalarından birisinin [1] üzerinde yer almaktadır. **Üçüz Ev**'deki uygulamaları ise mantıksal bir gerekçeye bağlamak olanaksızdır (**Resim 4, 8**).

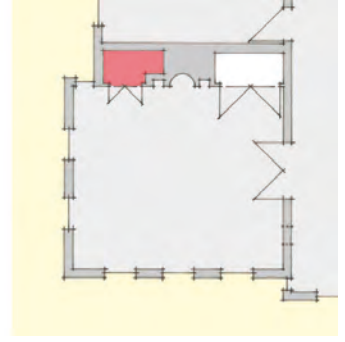
Buraya kadar özetlemek gerekirse, erken 20. yüzyıl Çorum evlerinde kapaklı gömme dolap/ocaklık düzeninin odaların en karakteristik ve neredeyse hiç değişmeyen öğeleri oldukları söylenebilir. Bu düzenin, dolayısıyla gömme dolaplar içerisinde olması gereken gusülhanelerin görülmediği yerler konutların yazlık odalarıdır. Öte yandan gömme dolap/ocaklık düzenin bir parçası olarak gusülhanelerin ise, haremlik-selamlık planlama anlayışına sahip konutların selamlık odaları ile mutfakları dışında hemen her odanın değişmez mimari düzenlemeleri oldukları anlaşılmaktadır.

GUSÜLHANELER: GENEL MİMARİ KOMPOZİSYON

Söz konusu 12 Çorum evi dikkate alındığında, gusülhaneler, gömme dolap/ocaklık düzenleri, kapak biçim ve boyutları ile iç mekân düzenleri açısından benzer bir biçimi tekrarlarlar. Dış cephe duvarına yaslanmış gusülhane örnekleri yaygın uygulamalardandır (**Resim 9**). Gusülhanenin bu noktaya yerleştirilmesi, küçük bir pencere açılarak doğal olarak

Resim 9. Kavukçular Konağı'nda gusülhane (Rölöve ve foto: Ö.İ. Tuluk).

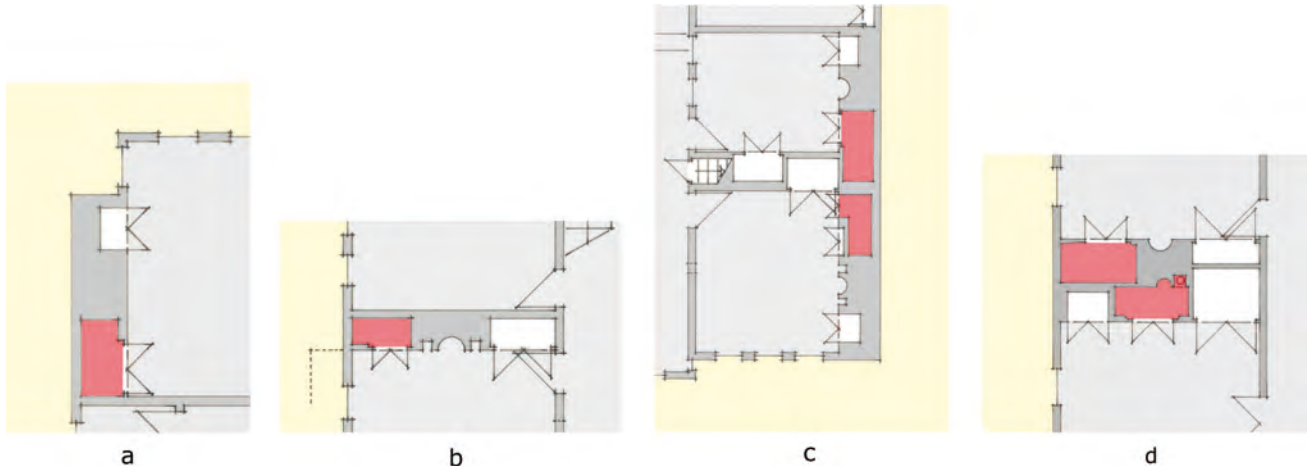

havalandırılmasını ve en azından gün ışığından yararlanmayı olanaklı kılmıştır. Ancak, dış cephe duvarıyla ilişkilendirilmemiş, ilişkilendirilse dahi pencere açılma gereği duyulmamış örnekler de rastlanmaktadır.

Erken 20. yüzyıl Çorum evlerinde gusülhaneler, oda içerisine bakan ahşap kapaklı görünümleriyle yüklüklerle aynı biçimlenmeyi göstermelerine karşın, özellikle giriş boyutları ve yerden yükseklikleriyle çoğu zaman yüklüklerden farklı bir kompozisyon sergilerler. Her şeyden önce yüklüklere göre daha dar ve daha yüksek bir giriş boşluğuna sahiptirler. Yaklaşık 80 cm genişlik, 170 cm yükseklikte, çift kapaklı bir boşluktan girilen gusülhanelerin girişleri yerden çoğunlukla 85 cm yüksekliktedir. Bu boyutsal farklılıklar yanında kapakların üzerinde yar alan gömme raflarla da çoğunlukla yüklüklerden ilk bakışta ayrılırlar. Ancak, yüklüklerle aynı boyutlarda giriş boşluğuna sahip uygulamaların yanında tek kapaklı örnekler de rastlanmaktadır.

Giriş boşlukları belirli bir ölçüyü yinelememelerine karşın, gusülhaneler için minimum iç mekân boyutlarını belirleyen temel ölçüt içerisinde bir kişinin birkaç kap-kacakla kısa süreli banyo yapmaya olanak sağlamasıdır. Bu da derinliklerin yaklaşık 55-60 cm.ye kadar düştüğü gusülhane örneklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tablo 3). Derinliğin 50 cm'nin altına indiği (45 cm) tek örnek **Abbasoğulları Konağı**'ndadır. Minimum boyutlar için bu temel ölçütlerin yeterli görüldüğü örnekler yanında, **Hanoğulları Konağı**'nda olduğu gibi boyutsal konfor ile ergonominin göz önünde tutulduğu oldukça ferah uygulamalara da rastlanmaktadır. Bu konağın özellikle zemin kat güney-batı köşesinde yer alan odanın [1] gusülhanesi, mekân kullanımı yanında suyu ısıtma ve

Resim 10. Çorum evlerinde gömme dolap ve gusülhane organizasyonu (Rölöve: Ö.İ. Tuluk).

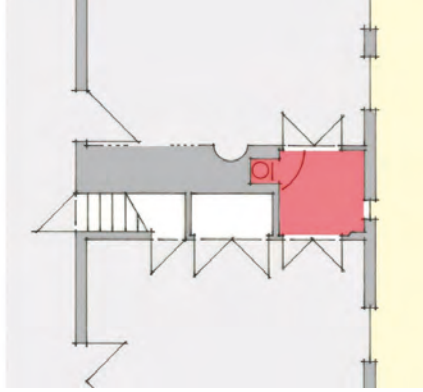

	Düzeneksiz gusülhaneler (derinlik x genişlik) (cm)	Su ısıtma düzenekli gusülhaneler (derinlik x genişlik) (cm)
ABACI Evi	65 x 150 (Zemin kat) 72 x 130 (Zemin kat) 113 x 118 (Zemin kat) 77 x 114 (Zemin kat) 73 x 124 (Zemin kat)	
AĞICI Evi	68 x 162 (Zemin kat) 72 x 198 (Zemin kat) 72 x 155 (Üst kat) 70 x 140 (Üst kat) 59 x 100 (Üst kat) 54 x 220 (Üst kat)	
ABBASOĞULLARI (AYKAÇ) Konağı	45 x 110 (Zemin kat, Haremlik) 80 x 104 (Üst kat, Haremlik)	
BİLALLER Konağı	80 x 173 (Zemin kat)	81 x 168 (Üst kat)
GEYİKLİ Ev	63 x 86 (Zemin kat) 58 x 95 (Zemin kat) 53 x 112 (Üst kat) 65 x 127 (Üst kat)	
HANOĞULLARI Konağı	100 x 125 (Zemin kat) 198 x 210 (Zemin kat) 93 x 178 (Üst kat)	115 x 145 (Zemin kat) 76 x 168 (Üst kat) 142 x 136 (çift kapılı) (Üst kat)
KARABEK Evi	52 x 144 (Zemin kat) 57 x 142 (Zemin kat) 57 x 145 (Üst kat) 64 x 142 (Üst kat) 80 x 144 (Üst kat)	
KAVUKÇULAR Konağı	82 x 168 (Zemin kat, Haremlik) 64 x 123 (Zemin kat, Haremlik) 72 x 147 (Zemin kat, Haremlik) 55 x 170 (Zemin kat, Haremlik) 63 x 102 (Üst kat, Haremlik) 75 x 140 (Üst kat, Haremlik) 84 x 182 (Üst kat, Haremlik) 86 x 159 (Üst kat, Haremlik)	
ŞEYH HACI FAİK EFENDİ Evi	59 x 118 (Zemin kat) 130 x 121 (Zemin kat)	121 x 143 (Zemin kat)
ÜÇÜZ Ev	109 x 145 (Zemin kat) 65 x 189 (Üst kat) 97 x 105 (Üst kat) 110 x 161 (Üst kat) 102 x 109 (Üst kat) 65 x 128 (Üst kat) 81 x 92 (Üst kat)	
VELİPAŞA Konağı	102 x 202 (Zemin kat, Haremlik) 70 x 167 (Zemin kat, Haremlik) 110 x 174 (Üst kat, Haremlik)	82 x 212 (Üst kat, Haremlik)
YALÇINLAR Konağı	61 x 148 (Zemin kat, Haremlik) 74 x 172 (Zemin kat, Haremlik) 62 x 138 (Üst kat, Haremlik) 74 x 171 (Üst kat, Haremlik) 75 x 148 (Üst kat, Haremlik)	70 x 210 (Üst kat, Haremlik)

Tablo 3. Gusülhane boyutları.

kullanım sistemi açısından da ilginç çözümler ortaya koymaktadır (**Resim 16, 17**).

Gusülhanelerin de içinde yer aldığı gömme dolap düzeni söz konusu Çorum evi odalarında birkaç farklı biçimde konumlandırılmıştır. Odanın sağır olan yan cephelerine [a], bitişik iki oda arasına [b], ya da her iki düzeni de bir arada gösterecek biçimde [c] yerleştirilmiş gusülhaneler

Resim 11. Hanoğulları Konağı'nda her iki odadan kullanılan gusülhane (Röhlöve ve foto: Ö.İ. Tuluk).

yanında, her iki odaya ayrı ayrı hizmet eden, iki oda arasında sırt sırta yerleştirilmiş [d] örnekler de vardır (**Resim 10**).

İlginç biçimde, iki oda arasında yer alan bir gusülhanenin her iki odadan kullanıldığı örneğe **Hanoğulları Konağı**'nın üst kat doğu kanadındaki oda dışında rastlanmamıştır. Burada 142 cm derinliğindeki gusülhane, aynı boyutlarda karşılıklı iki kapaklı girişle her iki odaya açılmaktadır. Bu gusülhane, daha sonra ayrıntılarıyla ele alınacak Çorum evlerine özgü ilginç su ısıtma sisteminin ötesinde, sergilediği bu sıra dışı uygulamayla, inceleme kapsamındaki örnekler arasında tektir (**Resim 11**). Her iki odadan kullanılan böylesi bir gusülhane örneğine Safranbolu evlerinde rastlanmıştır (**Resim 12**).

Gusülhaneler, lambalıklar dışında sabit bir donatı içermezler. Banyo sırasında içeriği aydınlatmak için üzerine lamba konulan ve gusülhanenin çoğunlukla bir köşesinde yer alan lambalıklar, yerden yaklaşık 150 cm yükseklikte çeyrek daire bir çıkıntı yaparlar (**Resim 13**). Sabun, kese, lif ve benzeri temizlik malzemeleri ile kap-kacak koymak için ise çoğunlukla bir niş ya da sabit bir yükselti en basit gusülhane için bile standarttır. Bunun dışında banyo yapan kişinin oturması için herhangi sabit bir donatı düşünülmemiştir. Bu iş için muhtemelen taşınabilir ahşap bir tabure yeterli görülmüştür.

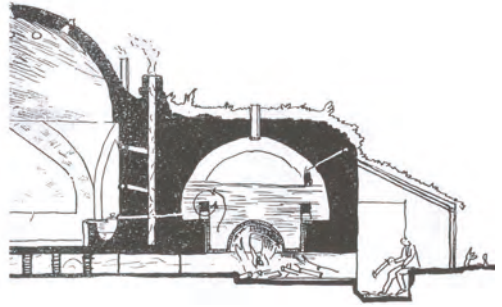
Resim 12. Safranbolu evinde her iki odadan kullanılan gusülhane (Günay, 1998, Resim 217).

Resim 13. Çorum evi gusülhanelerinde lambalık (Ö.İ. Tuluk arşivi).

GUSÜLHANELER: SU ISITMA VE KULLANIM TEKNOLOJİSİ

Erken 20. yüzyıl Çorum evlerinde basit bir gusülhane kapaklı bir giriş ile dikdörtgen bir mekândan ibarettir. Yıkama işlemi ibrik, güğüm, kazan, hamam taşı gibi birkaç banyo malzemesi ile gerçekleştirilir (**Resim 14**). Su, bir başka yerde ibrik ya da güğümlerde ısıtılır, gusülhanelerde içerisine soğuk su konulmuş bir kazanda ılıştırılır. Banyo işlemi basit bir temizlenmeden ibaret olduğu için çoğunlukla bir kazan su yeterlidir.

Ancak Çorum evlerinin tümünde gusülhaneler bu kadar yalın bir mekân oluşumu sergilemezler. Bazı evlerde gözlenen, suyu ısıtma ve kullanıma yönelik teknik düzeneklere sahip gusülhaneler, basit ancak işlevsel, oldukça özgün ve akılcı bir tasarıma sahiptirler. **Hanoğulları Konağı**, zemin kat güney-batı köşesinde yer alan odanın gusülhanesi bu bağlamda inceleme kapsamında yer alan konutlar arasında en nitelikli örneği sergiler. Her şeyden önce bu gusülhane, 115 x 145 cm.lik boyutlarıyla birçok ev ve konaktaki örneklerinden çok daha geniş bir iç mekân hacmine sahiptir. Ancak bu gusülhaneyi diğerlerinden daha nitelikli kılan, çarşı hamamlarının su ısıtma ve kullanma sistemiyle gösterdiği benzerliktir.

Resim 14. İbrik, güğüm ve kazanlardan oluşan geleneksel banyo malzemeleri (Günay, 1998, Resim 218).

Resim 15. Çarşı hamamlarında külhan (Ürer, 2002, 131) ve su ısıtma sistemini gösterir kesit (Aru, 1949, 37).

Çarşı hamamlarında soğuk su, sıcaklığın bir duvarı boyunca uzanan su deposunun zeminine gömülmüş, deponun büyüklüğüne göre çapları 90 ile 240 cm arasında değişen, daire formulu bakır kazanların altında yakılan ateşle ısıtılmaktadır. Burada ısınan su, deponun zeminine yakın bir seviyede ve sıcaklık duvarında yer alan borulardan, hamamın çeşitli bölümlerine sevk edilmektedir (Önge, 1995, 45) (**Resim 15**).

Söz konusu bu gusülhanede de durum farklı değildir. Duvar içerisine yerleştirilmiş küçük bakır bir kazanın alttan ısıtılmasına olanak sağlayan bir düzenek vardır. Bu düzenekte, 25 cm çapındaki bakır kazan 45 cm derinliğinde beşik kemerli bir niş içerisinde duvara gömülmüştür. Bakır kazan, hemen yanındaki beşik kemerli, odalardaki ocaklığa benzer bir nişin tabanından kazanın altına doğru açılmış bir hazneye yerleştirilen odun parçalarının yakılmasıyla ısıtılmaktadır. Burada yanan ateşten çıkan duman, ocaklığın bacasından tahliye edilmektedir. Ocaklık kemerinin yaklaşık 20 cm üstünde, baca deliğini gerektiğinde açıp kapatacak bir düzenek de yerleştirilmiştir (**Resim 16**). Kazandaki suyun tahliyesi,

Resim 16. Hanoğulları Konağı zemin kat güney-batı köşesindeki oda gusülhanesi (Rölöve ve foto: Ö.İ. Tuluk).

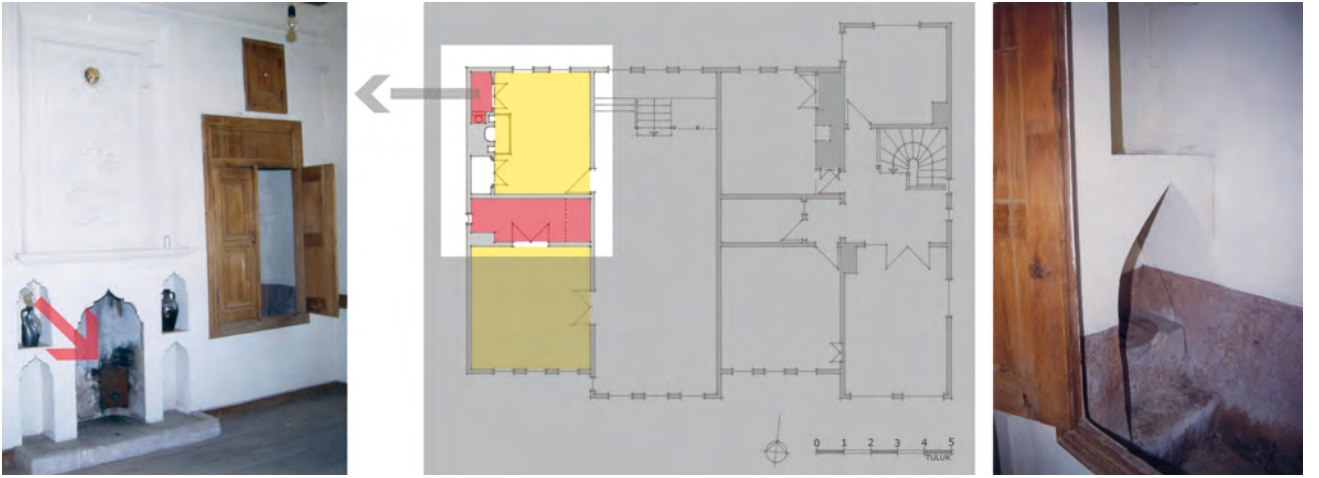
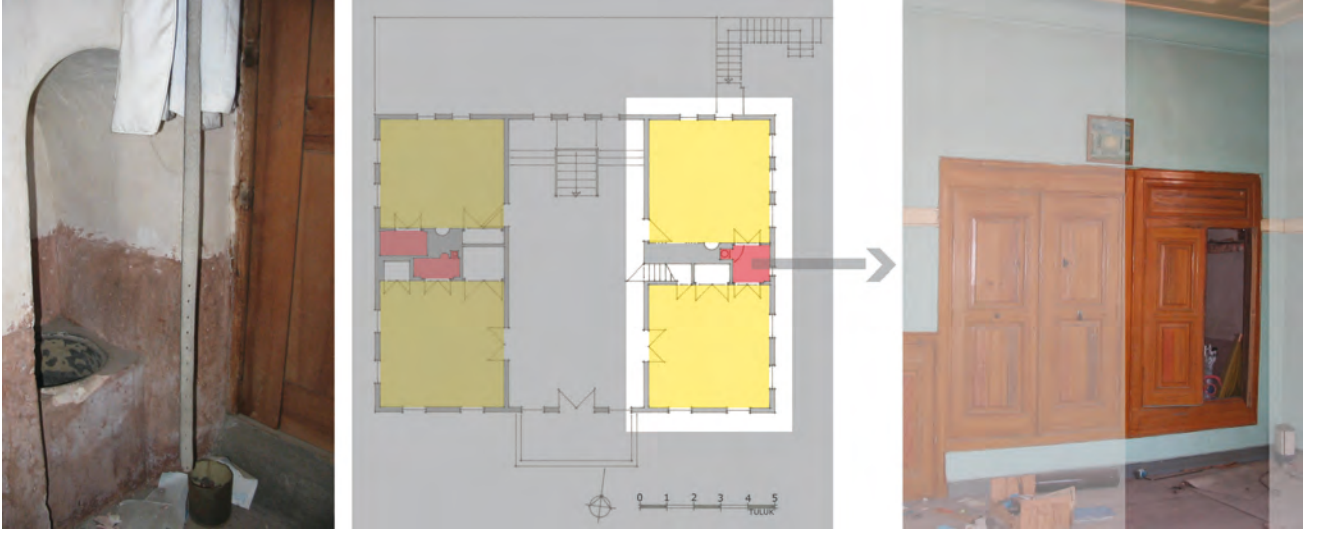
Resim 17. Hanoğulları Konağı zemin kat güney-batı köşesindeki oda gusülhanesi: 1. Lambalık, 2. Ateş haznesi, 3. Kazan (Rölöve ve foto: Ö.İ. Tuluk).

Resim 18. Hanoğulları Konağı üst kat güney-batı köşesindeki oda gusülhanesi (Rölöve ve foto: Ö.İ. Tuluk).

kazanın tabanına yakın bir yere yerleştirilmiş muslukla yapılmaktadır. Burada ısıtılan su, musluğun altına yerleştirilen ve içerisinde soğuk suyun olduğu bir başka kazana aktarılarak, ılıştırılmış su elde edilmektedir. Musluğun altına kazan konulabilmesi için yerleştirilmiş çeyrek daire biçimli 40 cm genişliğindeki seki, inceleme kapsamındaki gusülhaneler arasında tek örnektir (**Resim 17**).

Bu konağın üst kat güney-batı köşesinde yer alan bir başka odanın gusülhanesi de benzer bir düzeneğe sahiptir. Ancak burada ısıtılan suyun tahliyesini sağlayan kazana bağlı musluk ve dolayısıyla -alt kattaki odanın gusülhanesinde olduğu gibi- kazanın üzerine konduğu seki yoktur. Burada kazanda ısıtılan su, muhtemelen hamam taşı ile bir başka kazan içerisine aktarılarak suyun ılıştırılması sağlanmaktadır. Gusülhane derinliği burada alt kattaki odadakinden daha dar tutulmuştur (**Resim 18**).

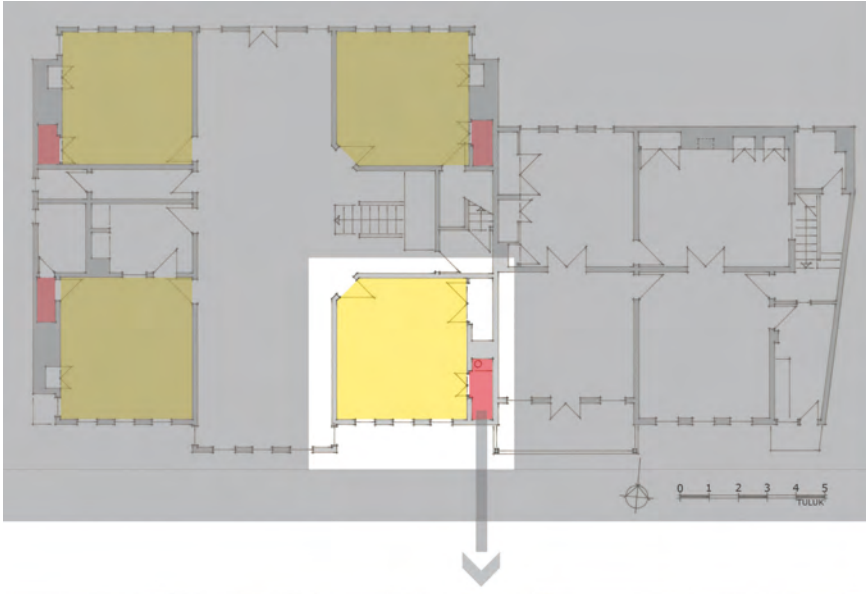

Resim 19. Hanoğulları Konağı üst kat doğu kanadı kuzey ve güney odaları gusülhanesi (Rölöve ve foto: Ö.İ. Tuluk).

Resim 20. Bilaller Konağı üst kat kuzey-batı köşesindeki oda gusülhanesi (Rölöve ve foto: Ö.İ. Tuluk).

Hanoğulları Konağı'nda benzer düzeneğin görüldüğü bir başka örnek, konağın üst kat doğu kanadında yer alan iki oda arasına yerleştirilmiş gusülhanedir. Ancak bunu inceleme kapsamındaki diğer örneklerden farklı kılan en önemli şey, bu gusülhaneyi kuzey ve güneydeki her iki odanın da kullanıyor olmasıdır. Burada 25 cm çapındaki kazan, 60 cm derinliğindeki beşik kemer formulu bir nişin içerisine yerleştirilmiştir. Bu nişin önünde çeyrek daire formunda bir basamak yer alır. Konağın diğer iki odasından farklı olarak, gusülhanenin içinde bakır kazanın altına uzanan ve kazandaki suyun ısıtılması için ateş yakılan hazne burada yoktur. Bakır kazan altında olması gereken haznenin girişi kuzeydeki diğer odadan olmalıdır (**Resim 19**). Bu odaya girilemediğinden bunu test etmek olanaklı olmamıştır. Ancak **Bilaller Konağı'**nun üst kat kuzey-batı köşesinde yer alan oda gusülhanesi, bu olasılığın doğru olma ihtimalini güçlendirmektedir. Nitekim burada, bakır kazanın altındaki hazne girişi gusülhane içerisine değil, odanın ocaklığına açılmaktadır. Bir başka ifadeyle, hamamlıktaki bakır kazan içerisindeki su, girişi odadaki ocaklık nişinin kenarında yer alan ve bakır kazanın altına uzanan haznede yakılan ateşle ısıtılmaktadır. Burada, haznenin ocaklık girişi metal bir kapakla kapatılmıştır. Üzerinde yine metal bir kapak bulunan hamamlık içerisindeki bakır kazanın sivri kemerli bir niş içerisine yerleştirildiği, bu

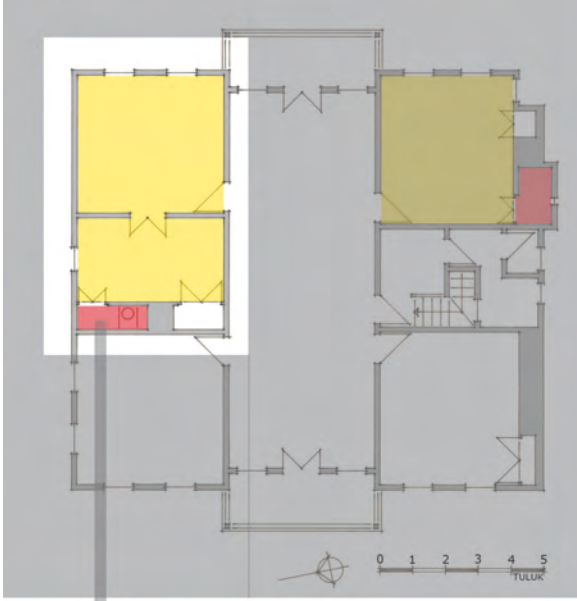

Resim 21. Yalçınlar Konağı haremlik bölümü üst kat güney-doğu köşesindeki oda gusülhanesi (Rölöve ve foto: Ö.İ. Tuluk).

kemerin üzerinde derin bir nişin, önünde ise bir basamağın yer aldığı görülmektedir (**Resim 20**). **Hanoğulları** ve **Bilaller** konaklarındaki her iki hamamlıkta da kazandaki suyu tahliye eden bir musluk yoktur.

Yalçınlar Konağı'nın haremlik bölümü üst kat güney-doğu köşesindeki odanın gusülhanesinde ise bakır kazan derinliği 60 cm olan bir niş içerisinde, yerden yaklaşık 80 cm yükseklikteki bir tezgâh içine gömülmüştür. Gusülhaneye açılan beşik kemer formlu oldukça geniş (30 cm) hazne girişi metal bir kapakla kapatılmıştır. Bakır kazan altında yanan ateşten çıkan dumanın tahliyesi bitişikte yer alan bacadan sağlanmaktadır (**Resim 21**).

Tümüyle aynı bir başka uygulamaya **Velipaşa Konağı**'nda rastlanmaktadır. Konağın üst kat kuzey-doğu köşesindeki odanın gusülhanesinde de bakır kazan yerden oldukça yüksek bir tezgâh içerisine yerleştirilmiştir. Metal kapaklı ateş haznesi burada da gusülhaneye bakmaktadır. Kazandaki suyu tahliye eden bir musluk yoktur. Ancak ilginç

Resim 22. Velipaşa Konağı üst kat kuzey-doğu köşesindeki oda gusülhanesi (Rölöve ve foto: Ö.İ. Tuluk).

olan, gusülhanenin bulunduğu küçük odanın bitişiğindeki odayla olan ilişkisidir. Burada, köşedeki oda çift kanatlı bir kapıyla gusülhaneli odaya açılmaktadır. Bu biçimiyle bu küçük oda, köşedeki odaya hizmet eden bir servis mekânı gibi planlanmıştır. Buna benzer bir uygulamaya söz konusu diğer Çorum evlerinde rastlanmamıştır (**Resim 22**).

Şeyh Hacı Faik Efendi Evi'nde ise, merkezi bir su ısıtma ve dağıtım sisteminin izleri vardır. Evin kuzey-batı köşesinde yer alan odanın gusülhanesinde, bir niş içerisinde duvara gömülmüş bakır kazanın üzerinde, biri üstte ötekisi ise altta olmak üzere iki musluk vardır. Önceki örneklerden farklı olarak bakır kazanın altında bir ateş haznesinin olmaması musluklardan birisinin soğuk, ötekisinin ise sıcak su için yerleştirildiğini ve sıcak su musluğuna gelen suyun başka bir yerde ısıtıldığını göstermektedir (**Resim 23**). Nitekim mevcut izlerden sonradan mutfağa dönüştürüldüğü anlaşılan güney duvarına bitişik küçük odada yer alan ocaklık, bu ocaklığın bir kenarındaki ateş haznesi ve üzerindeki silindirik geniş baca suyun burada ısıtıldığını göstermektedir. Ateş haznesinin üzerinde yer alan ve duvar içerisine gömülü muhtemel bakır kazan içerisinde ısıtılan sıcak su buradan hem bitiştirteki gusülhaneye, hem de muhtemelen bu mutfağa sıcak su sağlamaktadır (**Resim 24**).

Resim 23. Şeyh Hacı Faik Efendi Evi kuzey-batı köşedeki oda gusülhanesi (Rölöve ve foto: Ö.İ. Tuluk).

Resim 24. Şeyh Hacı Faik Efendi Evi kuzey-batı köşedeki odaya bitişik küçük odadaki ocaklık, ateş haznesi ve baca (Ö.İ. Tuluk arşivi).

SONUÇ

Erken 20. yüzyıl Çorum evlerinde yıkanma eylemi, Anadolu'daki pek çok ev ve konakta olduğu gibi odalardaki gömme dolap düzeninin bir parçası olan gusülhanelerde gerçekleştirilmiştir. Özgün durumunu koruyan örnekler dikkate alındığında söz konusu Çorum ev ve konaklarında gömme dolap/ocaklık düzeninin odaların değişmez birimleri oldukları söylenebilir. Ancak bu düzenin görüldüğü odaların bir kısmında gusülhanelerin yer almadığı dikkati çekmektedir. Özgün durumunu yitirmiş örnekler bir kenara bırakılırsa bazı odalarda gusülhanelerin yer almamasının nedeni, söz konusu odaların farklı işlevsel niteliklerinin olmasındandır. Gusülhane bulunmayan odalar; haremlik-selamlık planlama anlayışının olduğu konaklarda konukların ağırlandığı selamlık odalarıdır. Mutfak olarak kullanılan odalarda da gusülhaneye rastlanmamıştır.

Gusülhaneler, odalarda ahşap kapaklı görünüşleri ile ilk bakışta yüklüklerle aynı biçimlenmeyi göstermelerine karşın giriş boyutları ve yerden yükseklikleri ile yüklüklerden ayrılırlar. Yüklüklere göre daha dar ve yerden daha yüksek bir giriş boşluğuna sahiptirler. Minimum iç mekân genişliğini belirleyen temel ölçüt içerisinde bir kişinin banyo yapmasına olanak tanıyan boyuttur. Ancak Çorum evleri arasında mekân boyutları açısından oldukça konforlu sayılabilecek örnekler de vardır.

Lambalıklar dışında sabit bir donatı içermeyen gusülhanelerde, üzerine banyo malzemesi konacak bir yükselti ya da bir niş basit bir hamamlık için bile standart bir düzenlemedir. Banyo yapan kişinin oturması için herhangi bir sabit donatı düşünülmemiştir. Muhtemelen ahşap bir tabure bu iş için kullanılmıştır.

Basit bir Çorum evi gusülhanesinde yıkanma eylemi, ibrik, güğüm, kazan, hamam taşı gibi birkaç banyo malzemesi ile gerçekleştirilir. Ocaklıklarda ısıtılan su, gusülhanelerde kazanlar içinde soğuk suyla karıştırılarak ısıtılır ve kullanılırdı. Ancak bazı Çorum evlerinin gusülhanelerinde, suyu ısıtma ve kullanıma yönelik çözümlerin varlığı, dahası bunların çarşı hamamlıklarındaki külhana benzer bir düzeneğe sahip olmaları dikkat çekicidir. Bu örneklerde su ısıtma sistemi, duvar içerisine yerleştirilmiş küçük bakır bir kazanın alttan ısıtılmasına olanak sağlayan bir düzenekten ibarettir. Bakır kazanın altında yer alan ve içerisinde ateş yakılarak kazandaki suyu ısıtan haznenin girişi bazı örneklerde gusülhane içinde, bazılarında ise bitişiğindeki odanın ocaklığında yer alabilmektedir. Kazanda ısınan suyu tahliye eden bir uygulamaya sadece **Hanoğulları Konağı**'nda rastlanmıştır. Burada bakır kazanın dibine yakın bir yere musluk yerleştirilmiştir. Bu musluğun altına yerleştirilen ve akan sıcak suyu ısıtırmaya yarayan kazanın, üzerine konduğu çeyrek daire biçimli seki, inceleme kapsamındaki hamamlıklarda görülen tek örnektir. **Şeyh Hacı Faik Efendi Evi**'nde görülen merkezi su ısıtma ve dağıtım sistemi ise muhtemelen geç bir dönemde, sonradan gerçekleştirilmiş sıra dışı bir uygulamadır.

KAYNAKLAR

- ARSEVEN, C. E. (1971) *Türk Sanatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ARU, K.A. (1949) *Türk Hamamları Etüdü*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- ASATEKİN, G. (2001) "Türk Evi" Sözcüğünün Düşündürdükleri, *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri I (Mimari ve Mimari Süsleme)*, 23-24 Kasım 2001, Ankara; 187-98.
- ASATEKİN, G. (1995) Understanding Traditional Residential Architecture in Anatolia, *METU Journal of the Faculty of Architecture* (10: 4) 389-414.
- BÜYÜKDİĞAN, İ. (2003) A Critical Look at the New Functions of Ottoman Baths, *Building and Environment* (38: 4) 617-33.
- CENGİZKAN, A. (2002) Yabancılaşma Nesnesi Olarak Banyo: Modernizm, Tüketim Toplumu ve Banyo Kültürü, *Modernin Saati*, Mimarlar derneği 1927 ve Boyut Yayıncılık, Ankara; 143-55.
- EYİCE, S. (1997) "Hamam" maddesi içerisinde "I. Tarih ve Mimari", *İslam Ansiklopedisi*, c: 15; 402-430.
- FAROQHI, S. (1992) Şehir Evinin Fiziki Şekli, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, c: 3; 1151-78.
- GÜNAY, R. (1989) *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KARPUZ, H. (1984) *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖDEKAN, A. (1997) "Hamam" maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, c: 2; 750.
- ÖNGE, Y. (1995) *Anadolu'da XII.-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU, N. (1978) *Divriği'de Ev Mimarisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- SIBLEY, M. (2008) Editorial: Special Issue on Traditional Public Baths - Hammāms- in the Mediterranean, *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research* (2: 3) 10-6.
- TULUK, Ö. İ. (2006) Geleneksel Çorum Ev Kültürü Üzerine Beş Yapı Üzerinden Genel Bir Değerlendirme, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum; 209-25.
- ÜRER, H. (2002) *İzmir Hamamları*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- YAŞAROĞLU, M. K. (1997) "Hamam" maddesi içerisinde "III. Fıkıh", *İslam Ansiklopedisi*, c: 15, 433-4.
- YEGÜL, F. (2006) *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, çev. E. Erten, Homer Kitabevi, İstanbul.
- YILMAZKAYA, O. (2002) *Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık Türk Hamamı*, Çitlembik, İstanbul.

Received: 29.04.2009; Final Text: 20.05.2010

Keywords: bath culture; bath technology; Çorum houses; hammams; gusülhane.

BATH TECHNOLOGY IN THE EARLY 20TH CENTURY ÇORUM HOUSES

It is known that in the Ottoman times, especially starting from the second half of the 14th century and in the 15th century, a large number of public baths was constructed in city centres especially around the bazaars, known as *çarşı hamamı*; settlements acting as naval bases on the other hand, were organized to have public (collective) baths to be used by the members of the navy before and after operations and field work. On the private sphere, small-scale private baths were constructed inside mansion houses and seaside residences in the metropolitan areas while, in the country, baths were observed built apart from the main building in the proprietor's residences. Inside the smaller houses, however, the act of bathing was performed usually inside the built-in closets, designed especially for this purpose, called as "*gusülhane*" (bathing cubicle). Some 20th century examples of these "*gusülhane*" settings encountered inside some Çorum residences and houses, which display a simple but significantly functional architectural arrangement, indicate the existence of an extraordinary water heating system relating with the heating system of the room and the house.

In the literature regarding the traditional housing in different regions of Anatolia, such a mechanism that heats the bath water in the "*gusülhane*"s was not encountered in any earlier study. It is understood that in many examples, the water was heated someplace else and then carried into the "*gusülhane*". The water heating and utilizing system encountered in the examples of the early 20th century Çorum houses is based on a small scaled reduplication of the mechanism similar to the grate room inside the bazaar baths. The water heating system in these examples consists of a mechanism that enables the heating of a little copper caldron, which is located inside the wall, from the bottom of the caldron. The entrance of the chamber, placed under the copper caldron and heats the water by lighting fire inside it, can be located inside the "*gusülhane*" in some examples while it can be positioned inside the hearthstone (fireplace) of the adjacent room.

ÖMER İSKENDER TULUK; B. Arch., M. Arch., Ph.D.

Graduated from the Department of Architecture at Karadeniz Technical University KTU (1991), received his Ph.D. (1999) and is employed as assistant professor in the same university since 2005. His research field comprises the history of architecture in Anatolia, with emphasis on Trabzon and Çorum. otuluk@hotmail.com